

המקום

בית מדרש

לתורת ישראל

במת עיון זהות יהודית מול זהות ישראלית 18/4/2013

תמליל

אלעזר שטורם

גבירותי ורבותי ערב טוב לכם. אני שמח מאד לפתוח את המפגש הזה של בית הכנסת מקום, ששבחו של המקום מצד אחד יופיו הנהדר, ניסיתי לשכנע את אחי שבא מבית כנסת או מקהילה אחרת שיגיע גם לכאן. אמרתי לו: עזוב את התוכן, פה ידברו, לא חשוב, אבל תראה בית כנסת נפלא, חבל על הזמן. על שום יופיו של בית הכנסת הזה, הקהילה הנפלאה שאני מכיר אותה מצד הכינוסים האלה. זה הכנס השני. אינני יודע מי מכם היה בקודם, בראשון, לא משנה. ואינשאללה שזו תהיה למסורת תכופה של מפגשי דעות, רעיונות, מחשבות מתוך הידיעה שהדיבור והדיאלוג והשיח הבין אנושי הוא המפתח הגדול של הדרך שצריך לילך בה, אותה דרך שאנחנו מבררים דברים, מגבשים דברים, שואלים שאלות והשאלות הן ללא עכבות.

סדר הדיון יהיה כזה: תחילה אציג את הנוכחים. כל אחד מביין הנוכחים, כולל המאמן שחקן עבדכם הנאמן, יתבקש להציג את העמדה שלו במשך כ-10 דקות. בזמן הזה כמעט ולא נפריע. כלומר, זה לא הזמן לויכוחים אלא אם כן צריך ללבן דבר מה. ולאחר תום הסבב הראשון, אנחנו נפתח את הדיון לשיח בתוך הצוות, לתגובות על דברים שנאמרו. לאחר מכן, למגינת לב חלק מהאנשים, שאלות. ועכשיו תראו, בדרך כלל אנשים רוצים להביע את מחשבותיהם ודעתם ותגובותיהם, רק יש כאן בערך שבעים שמונים איש, ואינשאללה עוד רגע יצבאו על הפתחים ואז בכלל יהיו כאן מאה אנשים, אז זה קצת בלתי אפשרי. אז אני מראש מתנצל והחלטנו, שאלות לקהל זה בסדר גמור ואם אתם מספיק מתוחכמים תגדירו את העמדה כבר בתוך השאלה, ורבים מכם יודעים לעשות זה.

נושא הערב הוא המתח. היו שתי הגדרות לערב הזה. לכתחילה הדיון ככה התגלגל על שאלת הזהות היהודית. סברנו שזהות יהודית כשלעצמה, כל כמה שחשוב הדיון בה, כי זהו דיון שאיננו תם, וצריך להגדיר את גבולותיו, את זמניו את מושגיו, את נקודת המוצא שלו, ובכלל לשאול את השאלה מתי מתחיל הדיון אודות השאלה של זהות יהודית. עוד הערה בתוך הערה ואחר כך אחזור לדרך המלך, אני מעלה כאן סברה מתוך ההתבוננות שלי, אינני יודע אם היא נכונה, לא בדקתי את זה, נקרא לזה מדעית ומחקרית, אבל אני יכול להעיד מתוך ההתבוננות שלי והעיסוק שלי במשך עשרות שנים בנושא הזה של הזהות היהודית, שהנה בעבר העיסוק של שאלת הזהות היהודית, של סוגית הזהות היהודית, היתה רלוונטית, נגעה, באה מתוך הרחוב החילוני. לאמור, ברחוב הדתי על כל פלגותיו ועל כל דתותיו, התשובה היתה ברורה ובעצם לא עמדה שאלה של זהות יהודית. שמת לי לב בשנה, שנה וחצי האחרונות, בעיקר עקב מערכת הבחירות, שמפלגה מסוימת מהקבוצה הדתית דווקא, החלה להשתמש בסיסמא, ואולי זה יותר מאשר השנה האחרונה ורק בשנה האחרונה שמת לי לב, החלה להשתמש במלים: "אנחנו דואגים לסוגית הזהות היהודית, מדברים על זהות יהודית". פתאום זהות יהודית זו כבר לא רק שאלה של העולם, החברה, המגדר נקרא לזה, החילוני, אלא זה הופך להיות גם נושא שהוא רחב יותר, שהוא זורם גם לתוך החברה הדתית. אינני יודע מה המשמעות התיאולוגית והפילוסופית של כך, אולי הסוציולוגית, על כך אנחנו אולי עוד נשמע הערב ודאי בהמשך הערב נשים עינינו ונגלה דברים.

כללו של דבר סוגיית הזהות היהודית במתח גדול מאד מול הזהות הישראלית. השאלה שלי תהיה שאלת העל של הערב, לאחר שנגדיר מושגים, לאחר שנתווה קוי חשיבה. שאלת הערב הינה השאלה: האם אנחנו נמצאים בקונפליקט מתמשך ומתחזק בין הזהות הישראלית לבין הזהות היהודית. יכול להיות שלא, יכול להיות שאחת נובעת מתוך השניה. על המתח הזה של הציר בין הזהות היהודית והישראלית על כך אנחנו נדון הערב.

מתדיינינו, חברינו לדיון: הרב אורי שרקי היושב לימיני, מוכר וידוע לרבים מאד, איש שמלמד בכל רחבי הארץ, מראשי מכון מאיר, סופר רהוט כתיבה, הוגה דעות, אידיאולוג, תיאולוג. מעל לכל אלה אנו מוכרח להגיד על סמך מה שאני נוכחתי בו בשנתיים האחרונות בתכנית המשותפת שלנו, איש רחב יריעה שקשה לעקוב לפעמים אחרי העושר הגדול של הדברים וזה רק חלק קטן

...

הרב אורי שרקי

זה הכל?

אלעזר שטורם

אורי, אני יודע שאתה רוצה עוד דברים, את זה אומר לך אחר כך כשנלך מפה, אחרת לא אגמור את הערב רק מדיבורים עליך.

את הפרופסור אורי גולדבורט לא פגשתי כי אם הערב, ואני יודע עליך ממה שמעתי מאנשי המקום כאן. פרופסור אורי גולדבורט, זה פעם אחרונה לבקשתו שאומר 'פרופסור', עוסק בתחום אחר לגמרי, אימונולוגיה. שאלתי אותו אם הוא חושב שהיהדות זו אפידמיה, ואני אישרתי שאכן לגבי היהודים זו אפידמיה, לגבי אחרים אינני יודע.

כשרונן שובל יגיע, אציג גם אותו.

הרב אורי שרקי ראשון לדוברים בבקשה.

מימין לשמאל: רונן שובל, פרופסור אורי גולדבורט, אלעזר שטורם, הרב אורי שרקי

הרב אורי שרקי

ערב טוב. תודה רבה על הדברים ותודה לאורי גולדבורט. אני מרגיש קצת מקום ידידותי אז אולי יש לי איזשהו יתרון, אשתדל לא לנצל אותו לרעה.

אנחנו מדברים על זהות יהודית וזהות ישראלית. אני יודע שפרופסור לוינס ז"ל, הפילוסוף הגדול, אמר שברגע ששואלים שאלות על הזהות היהודית, זה סימן שכבר אתה לא נמצא שם. כלומר, כנראה שהזהות היהודית היא כל כך עצמונית, כל כך מחוברת לעצמות האדם, שבאמת קשה לדבר עליה.

הייתי רוצה אולי להתחיל מזה ש... לכל זהות אני חושב שיש איזושהי מיתולוגיה, במובן הרחב של המלה. זה בא לידי ביטוי דרך סיפורי המוצא: "מאיפה באנו". למשל, אני גדלתי במדינה שבה דברו על זה ש"אבותינו היו הגאלים", ומזה נוצרה מיתולוגיה שלמה. אנחנו עם ישראל יודעים כמי שמגדירים את עצמנו בתור בני אברהם יצחק ויעקב, והדבר הזה מאד בעייתי כי ברגע שאתה בן לשלשה אבות ביחד, זה כבר אומר שבאיזשהו מקום הזהות שלך פרועה. שלא לדבר על מה שהתורה מספרת לנו על האבות האלה ועל המעברים שהם עברו. והייתי רוצה ברשותכם להתייחס לאב השלישי שלנו. שמו, מישהו יודע? – יעקב, או ישראל, או ישורון. כלומר כבר אנחנו רואים שהאב המייסד של הזהות שלנו מוגדר במקור הפנימי שלנו, התנ"ך, עם שלשה שמות זה אומר שיש כנראה זהות אלסטית, זהות משתנה.

טענתי היא שבעצם המתחים שאנחנו רואים בזהות שלנו, בין הזהות היהודית לזהות הישראלית מוסברים בשפה של המקרא בתור מתחים בין יעקב, ישראל וישורון. אז אשתדל להיות כמה שיותר קצר, אולי קצת סכמתי אבל אולי הסכמתיות, למרות הניואנסים שבמציאות, דוקא תתרום לדיון.

יעקב מהווה זהות דתית. הדתיות פונה אל הפרט. זו הזהות של היהודי שבגלות.

ישראל מבטא זהות לאומית, זה היהודי של ארץ ישראל.

ישורון מבטא את הזהות האוניברסלית של הזהות היהודית, ובמדה מסויימת אפילו קוסמופוליטית.

בתוך האומה הישראלית, ישנן קבוצות שונות: יש קבוצות שמחליטות להזדהות עם יעקב, זה מי שרוצה את היהדות כדת. יש מי שמזדהה עם המורשת של זהות ישראל, זה מי שרואה את עצמו כאומה, ויש מי שכבר רוצה את ישורון, זה מי שכבר רואה את היהדות כזהות קוסמופוליטית.

אני זוכר שבזמנו דיברתי עם נתן שרנסקי יו"ר הסוכנות והוא שאל אותי: "תגיד איך אתה מגדיר יהדות? כי אנשים אמרו לי... כשאני שואל אנשים אני מקבל שני סוגי תשובות: אלו שאומרים שלהיות יהודי זה לדאוג למסכנים בהאיטי, ואלו שאומרים שלהיות יהודי זה להסתגר בישיבה כל החיים. נו מה אתה בוחר מבין השניים?" אז כרגיל אני בחרתי באפשרות השלישית: שהיהדות היא מרכז עם היקף ולכן אי אפשר לדבר פה על זה אן זה. אלא יש מרכז לאומי בעל אופציה אוניברסלית.

הייתי אומר כך: בשנת תש"ח ישראל ניצח את יעקב, עבר מהגדרה דתית של הזהות היהודית להגדרה לאומית. המתח בין יעקב לישראל בא לידי ביטוי בתעודת הזהות: דת – יהודי, לאום – יהודי. ולא שמו לב ש'יהודי מגרש יהודי', ז"א שהזהות האחת מבטלת את הזהות השניה.

היטיב לבטא את זאת סופר יהודי, סליחה ישראלי, מפורסם בשם עמוס עוז. הוא אומר: "כשהייתי צעיר, הגאווה שלנו זה היה הדובון הצבאי". מי שזוכר, הדובון זה סוג של פריט של לבוש מאד לא אסתטי ומאד לא נוח שמקורו בצבא הישראלי, וזה היה הגאווה של יוצאי היחידות הקרביות. "ידענו, אנחנו לובשי הדובונים, שישנן שכונות בירושלים ובבני ברק ששם ישנם אנשים שלובשים משהו אחר, שחור, והם מבקשים שלא יסעו בשבת ברחובות שלהם ושלא יגייסו אותם לצבא". אז העולם היה מחולק היטב. נגדיר זאת בשפה שלי: יעקב מצד אחד ישראל מצד שני.

בשנת תשכ"ז במלחמת ששת הימים, קרה משהו מזעזע. בעצם אירע מאורע תנ"כי, שחרור ירושלים, מאורע תנ"כי מובהק, על ידי צה"ל החילונית. בעקבות כך קמה תנועת ההתיישבות ביהודה ושומרון, המתנחלים, גוש אמונים. אומר עמוס עוז: "ראיתי את המתנחלים עולים על הגבעות של השומרון עם הדובון שלי, והרגשתי שגנבו לי את המדינה". כלומר מה שהוא לא יכול היה לסבול בעצם זו הסינתיזה הדתית-לאומית.

הדתיים הלאומים הם אנשים מאוד טובים ותמימים כאחד. הם משוכנעים שכולם יאהבו אותם. אומרים הדתיים הלאומיים: "הדתיים יאהבו אותנו כי אנחנו דתיים, הלאומיים יאהבו אותנו כי אנחנו לאומיים". ופתאום: "כולם שונאים אותנו ומגרשים אותנו מגוש קטיף". אלא בגלל שאתה מעצבן את כולם, אתה תובע מעולמות נפרדים להפגש זה עם זה, לעשות איזו שהיא סינתיזה.

הסינתיזה, לומר את האמת הצליחה. החברה הישראלית היום היא תוצאה של המאבקים של המתנחלים שהכריחו, בין שזה טוב בין שזה לא טוב, את עם ישראל להתישב בשומרון, ועכשיו אומרים: "בגללכם הבעיה היא בלתי פתירה".

לעומת הסינתיזה בין יעקב לישראל עומדת היום העמדה הפוסט ציונית הרואה בלאומיות, וקל וחומר בדתיות, איזשהו ארכאיזם, משהו מיושן שאין לו מקום בעולם הגלובלי, ואפשר לומר במושגים שלי כי העמדה השמאלנית מייצגת את הראיה הקוסמופוליטית, מה שנקרא בשם ישורון. כשם שעברנו בהצלחה את הסינתיזה בין יעקב לישראל אנחנו קרואים להצליח גם את הסינתיזה, והסינרגיה, בין היעוד הדתי שלנו והיעוד הלאומי לבין היעוד האוניברסלי.

כדי להסביר נקודה זו אני מבקש לתת דוגמא ממצווה אחת שבתורה ולהבין את משמעותה. יש מצוות הנחת תפילין. מהי המצווה הזו? אפשר לומר כי היא מצווה דתית. הרי הרמב"ם כותב שמי שמניח תפילין מתמלא ביראת שמים. אפשר לומר שזו מצווה לאומית. הרי כתוב בתורה שזה זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים היא מאורע של שחרור לאומי. ניתן בהחלט גם לומר שזה מעשה אוניברסלי. הרי כתוב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך", אומרים חז"ל: "אלו תפילין שבראש". רואים כי אותו מעשה, אותה התנהגות, יכולה להתפרש לפי הזהות שאתה בוחר בה, בהתאם לזהות שלך: או דתית, או לאומית, או אוניברסלית. היסוד הלאומי הוא כעת מרכזי בזהות שלנו, אנחנו בעצם חיים במדינת ישראל את הנקודה הלאומית כנקודה מרכזית בהגדרה היהודית.

אני רוצה אולי להתפס לנקודה הזו כדי לסיים. יש סופר בשם ויקטור הוגו שכתב ספר יפה ביותר שהפך להיות סרט די עלוב, נקרא "עלובי החיים". ספר שמתאר את האנשים המסכנים ויש לו תיזה אחת מאחורי הדברים. התיזה היא פשוטה מאד: העולם רע, אכזרי. מדוע הוא אכזרי ורע? בגלל שהוא מנוהל על ידי מערכות מחוסרות פנים אנושיות - המדינה, הפוליטיקה. בהגדרה זה אכזרי, זו מכונה. אבל מה שיכול להמתיק את החיים זה אהבה, קצת חסד נוצרי. זה מה שיכול להפוך את החיים לטובים. במלים אחרות יש אכזבה, יש ייאוש מראש מלתקן את העולם. במובן הזה ויקטור הוגו הוא נוצרי אמיתי.

כשהקב"ה בוחר באברהם אבינו הוא אומר "ואעשך לגוי גדול". גוי זה אומה, מדינה. "ונברכו בכך כל משפחות האדמה", זוהי החלטה לעבור אם כן אל המימד הפוליטי בתור המנוף של תיקון העולם, ואידך זיל גמור.

אלעזר שטורם

תודה לך הרב אורי שרקי. אבקשך עכשיו לדבר אתי, אתנו, שתים שלש נוסחאות ישראליות, הייתי אומר עיתונאיות, פשוטות, ואני אבקש ממך להגדיר, מעבר למבנה הארכיטקטוני המפואר שהנחת כאן, לתת מענה לשתי השאלות הבאות: אנא בוא תגדיר זהות מהי, ולא בקונטקסט יודו-ישראלי, בוא תגדיר מהי זהות יהודית בהקשר הזה הפרקטי, הפשוט. והייתי שמח מאד אם היית מגדיר גם, אם אתה רואה הבדל כלשהו או מתח כלשהו, זהות ישראלית מהי.

הרב אורי שרקי

זהות זו התשובה לשאלה "מי אני". כלומר איפה אני בעולם, מה באתי לעשות. הרי כל אחד מאתנו לפני שהיה כאן לא היה כאן, אז הוא שואל את עצמו מה אני עושה כאן.

לגבי זהות יהודית הייתי אומר: היהודי הוא מי שמרגיש לא במקום. כמו שאמר, אני חושב שזה היה פיקטורה שדיבר על "היהודים, הצוענים וכל מה שזו". כלומר היהודי, הוא קורא לכל העמים בשם מוזר: "אומות העולם". למה – כי הם העולם, ואיפה אתה? כנראה שאתה לא בעולם, ואתה שואל את עצמך מה אתה עושה כאן, כאומה. לכן גם היטיב להגדיר זאת אברהם אבינו

שאמר "גר ותושב אנכי עמכם". ולכן המימד העיקרי של הזהות היהודית זה הזמן, התחושה שאתה חי בתוך מהלך היסטורי ארוך. בניגוד לדעת רבך (הכוונה לישעיהו לייבוביץ. י.מ.) שאמר שההיסטוריה איננה משמעותית בזהות היהודית.

הישראלי זה מי שיצא מן הזמן ונכנס אל המקום, מי שהגיע אל הארץ "והבאתי אתכם אל הארץ" זו הזהות הישראלית שחוזרת להיות חלק ממשפחת העמים.

אלעזר שטורם

עוד שאלה לי אליך הרב אורי שרקי. פעם הסתובבתי בכל רחבי ארה"ב עם הרב יהודה גלעד, איש נהדר, היה חבר כנסת מטעם מימד. הגענו לניו-יורק ובאיזה דאון-טאון פתאום אני רואה שלט שמוכרים שם פֶּלֶאפֶּל. כך היה בשלט, וגם האיש שנכנסנו אליו, חסיד גור כזה, כל הזמן דיבר אתנו על הפֶּלֶאפֶּל. אז אכלנו פֶּלֶאפֶּל שהיה כשר בהגדרה, והסתבר כי הוא יודע קצת עברית, כי לניו-יורקים החרדים אין אף שפה, אין להם עברית ואין להם אידיש, אין להם אמריקאית, יש להם רק בליל כזה של שלש השפות יחד. ואז אני שואל אותו מאיפה הקצת עברית שלו, אז הוא אומר שהיה פה בארץ כמה שנים. שאלתי למה הגעת בחזרה לארה"ב, אז הוא אומר דבר נורא פשוט: אחד כי המשיח עוד לא בא ושתיים כי הגאולה עוד לא הגיעה ובינתיים, טענה ישנה נושנה, שעליה יש הרבה ויכוחים, הוא מממש את הפסוק "ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים". כשהשכינה תחזור או אז הוא ידע את זה, כולנו נדע, וגם הוא יחזור. אז אני שואל, אחרי ששמת פה שלש הגדרות לגבי זהות, זהות יהודית וזהות ישראלית, האם היהודי מוכר הפֶּלֶאפֶּל הזה נופל באחת ההגדרות הללו. האם הוא קשור אליך באיזו מידה.

הרב אורי שרקי

יצאנו לגלות שלש פעמים. יצאנו לגלות אחרי חורבן בית ראשון וחזרנו לכאן והיה חורבן בית שני. גולי בית שני פגשו בגלות שרידים של הקהילות מגולי בית ראשון. היום יש גולי בית שלישי, היורדים, והם פוגשים בחו"ל את גולי בית שני.

הבחור הזה הוא (כפשוטו) - יורד. הוא ישראלי שמנסה להיות יהודי.

אלעזר שטורם

אחרי שנתיים בארץ?

הרב אורי שרקי

הוא מנסה להיות יהודי, אבל זה לא ילך לו. היום היורדים מזוהים בתור ישראלים בחו"ל. הם קונים מעריב וכל הזמן ...

אלעזר שטורם

כשהוא ירד הוא היה בערך בן חמישים ומתוך חמשים שנותיו היה שנתיים בארץ ואתה מתייחס אליו כיורד ישראלי, אחרי שנתיים בבני ברק?

הרב אורי שרקי

בודאי. זה ענין של פרופורציה. אני חושב שבאיזשהו מקום כן, הוא חווה את שיבת ציון ועכשיו הוא מנסה לסגת. הוא ריאקציונר.

אלעזר שטורם

תודה הרב אורי שרקי, אני התכוונתי לסבך אותך ואתה חמקת, כי התכוונתי לשאול על הרבי מלובביץ'...

אורי, לבקשתך לא אקרא לך פרופסור. אתה עוסק בתחום מדעי אחר באוניברסיטת תל אביב, אבל אתה מתעניין מאד, מעמיק חקור ומתבונן בסוגית הזהות היהודית בת זמננו. בבקשה.

פרופסור אורי גולדבורט

זה שהמנחה לא מכיר אותי חסך לי את המבוכה והרווחתי שתי דקות, וטוב גם ששמעתי את אורי כי אני מגיע לעמוס עוז עם קצת פחות הערכה והרבה פחות הסכמה לדיאגנוזה שלו שמי שהלך עם הדובון שלו... דרך אגב, עשיתי שירות צבאי ביחידה קרבית בצה"ל בלי דובון מהתחלה ועד הסוף, אז זה לא היה חובה, אפילו לא ידענו שזו לא היתה חובה, כי עוד לא היו דובונים.

אומר דברים שבחתי אותם שמתקשרים לדברים שלך כי אני רואה את הקונפליקט, נדמה לי, בצורה הרבה פחות חמורה, ואולי באמצע יגיעו למסקנה שאני אופטימיסט חסר תקנה, או בר תקנה.

כשהתכוננתי למפגש היום לא ידעתי שהמתח בין הזהות היהודית לישראלית עתיד לעמוד במרכז הדיון, אבל אנחנו נעשה אדפטציה, התאמה.

השאלה הראשונה שרציתי להעלות ביני ובין עצמי וביניכם: האם נחוץ להגדיר זהות יהודית באיזו הגדרה כזאת פסקנית שאין עליה עוררין? אולי אפשר להסדר עם הגדרה רופפת שמוותרת מקום למהלך כזה או מהלך אחר על מנת לאחד אנשים? אם תהיה תפיסה שהזהות היהודית זה משהו אלוקי בלתי משתנה שעומד רם ונישא מעל כל מאורעות חיינו וכל הדורות, אז זו תהיה ההגדרה, אבל יכול להיות שלמאורעות של חיינו במשך 65 השנה האחרונות של קיום המדינה, ו-100 שנות הישוב, יש להם גם איזו טענה לקחת חלק במה שמוגדר זהות יהודית.

כשחשבתי על הנושא גם נזכרתי, וגם הלכתי קצת לחזור ולקרוא, שבזמן חיבת ציון, שתחילתה בערך לפני 140 שנה, מאז האוטואנציפציה שכתב פינסקר, שזה 131 שנה, שם היה איחוד לבבות כמעט מושלם. היה שם הרב מוהליבר, רב, אבל הוא פעל כל הזמן לאיחוד לבבות למען יישוב ארץ ישראל, המצווה. היה ללינבלום, סוציאליסט קיצוני ואיש תנועת ההשכלה (שזה לא אותו דבר אבל פעל ביחד), והיה שם פינסקר, מין רופא ציוני מעשי שכתב אולי את המנשר העיקרי האוטואנציפציה המפורסמת בשנת 1882.

למה זה כל כך קשה היום? והאם זה כל כך קשה, היום?

אחר כך באה הציונית ההרצליאית ובאותו זמן באה טכנולוגיה. פתאום צריך לפרש האם הבערתם אש או לא תבעירו אש בכל מקום מושבותיכם זה אומר שצריך שיעון שבת ולא ללחוץ על סוויץ' ולא לעשות כל מיני דברים בזמן השבת. מה עושים עם המכוניות? ובאו מטוסים, אז אל על טסה בשבת עד הממשלה של שמיר, ומאז היא לא טסה בשבת, וזה אולי יתערב בענין של הזהות היהודית מול הזהות הישראלית.

אני לא שוכח אף לרגע את מה שאמר יאיר מנדלסון, שאולי זה מפי עוד גדולים, שחסל סדר יהודים דתיים ויהודים חילוניים. יש יהודים, כולם יהודים, אחד שומר עשרים מצוות, אחד שומר את כל המצוות, ויש מי ששומר שלש מצוות מעשיות. זה לא עמים אחרים וזה לא דתות אחרות. כל מי שמחליט שהוא חילוני גמור הלא יודע שבמשך 2000 שנות גלות באמת התורה שמרה על עם ישראל, הוא לא רוצה לקרוא ספר תורה, אולי, אבל זה דבר שאף אחד לא יכול להתעלם ממנו. מצד שני יש הרבה אנשים שקוצפים זעם רב על שאין תחבורה ציבורית בארץ (בשבת), יש שמוחים מחאה נמרצת על כשרות בצה"ל, ואפשר להגיע כמובן לקיצוניות יותר גדולה.

הדור שנשט את אבותיו בסוף המאה ה-19, פחות הביל"ויים, ובטח העליה השניה וכל מי שהיה שם, עשו הכל להיפך, יכול להיות שהספרים של מאיר שלו מתארים את זה, וספרים אחרים, ואפשר להתווכח אם מדינת ישראל בסופו של דבר מהישוב הזה, מהחלוצים, היתה קמה אם הדור הזה לא היה נוטש נטישה גמורה את מה שעשו לפניו המון המון שנים. היו שנים שאידיש נחשבה לשפה גלוית והורי כל כך חרדו שמא במדינה עצמאית לא נדבר עברית כהלכתה, שלא דברו אתנו אף מלה בז'רגון הרוסי-אידישאי שדברו אחד עם השני כל הזמן. ואני מכיר הרבה משפחות שלא דברו עם הילדים אלא עברית בשנות ה-20 ה-30 וה-40. אז המאורע הזה כבר חלף.

זה דוחף אותנו לדעתי לשאלה האם קיימת יהדות חילונית שיש לה תרבות ויש לה מכנה משותף הסטורי ורעיוני. אני מניח שהשאלה תידון פה אבל לא תפתר פה הערב ובגלל שאפידמיולוגיה זו לא תיאולוגיה ולא אידיאולוגיה אז התשובה שלי לשאלה על מה לעשות בנושא זה היא: א' שאני לא יודע ויש כאן מבינים גדולים ממני פה ביהדות. אז אני אולי מבין מה זה להיות צבר שגדל במדינת ישראל שכבר ידע לקרוא לכתוב ולשמוע, לא בטלביזיה כי לא היתה, שיסדו מדינה או שבאה אשה מהשוק, אשתו של הכורך המקומי, ואמרה היטלר מת המלחמה נגמרה, ולהבין בתור ילד קטן שזה משהו טוב.

אני הייתי רוצה אם אפשר, ואיני יודע אורי אם אתה מאמין, ואני יותר מאמין, שאפשר להוציא מהלכסיקון את הדיאלקטיקה של הדתיות והאי דתיות. אגב, שאלת פעם מוסלמי, בטח שאלת, אם יש מוסלמי דתי ולא דתי? יש לי חברים ערבים בערא ובכפר קאסם שאמרו: מה זה מוסלמי לא דתי? אנשים כמעט חילונים במונחים של הקאדים או מי שלא יהיה. אז אני חושב שאם נפסיק לקטלג יהודים כמחללי שבת ושומרי שבת, מדירים רגליהם של נשים מאב או לא מדירים, כן ביצעו ביעור חמץ טוטאלי לפני שבכל זאת בפסח אוכלים מצות. אני רוצה להזכיר שבדרך כלל רוב האנשים שמדליקים נרות שבת לא מכירים כל כך טוב כל מה שכתוב בסידור ומיעוט קטן מקיים את המצוות המעשיות עד תומן. מה בחנוכה? - רוב עצום של היהודים שחיים בישראל מדליקים נרות ומברכים: ברוך שקדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של חנוכה. ומרביתנו קוראים בהגדה ואני לא יודע מה ההתפלגות של האנשים שיושבים פה, אבל רוב תושבי ישראל לא מאמינים אף לרגע שהעולם נברא באמת יש מאין לפני 5774 ה' תשע"ד. אז זה עם אחר? אז סיני אומר שהמחשבה האמונית והמחשבה המדעית לא חייבות תמיד להפגש.

אני מסיים בדברים שמצאתי שכתב יהודי חרדי, שמואל יעקובוביץ, רב אני חושב, במט"ח המרכז לטכנולוגיה חינוכית והוא אמר ככה: "יש לשמור מכל משמר על תודעת ההשתייכות של כל היהודים לעם אחד בבחינת משפחה אחת. עם הבוחר בקיומו היהודי כאחים אלא לאלה למרות ההבדלים היסודיים ביותר שבאורחות החיים בין הקבוצות השונות". לצערי שני פסוקים אחרי זה הוא כותב: "בינתיים מאבק האיתנים בין שתי אידיאולוגיות היסוד על נשמת עמנו מוכרח להמשך, ועיקרו צריך להתנהל בדרכי שכנוע וויכוח תרבותי". אני לא בטוח שהמאבק העז הזה מוכרח להמשך. אפשר אולי במקום מאבק לעשות דיאלוג. ואני אסיים בזה שאומר שיש לי אמונה די עמוקה שהשני פרומיל הקצת משוגעים מצד X של המפה התרבותית פוליטית ומהצד השני, זה דבר שתמצא בכל מדינה שיש לה 8 מליון תושבים, או לצורך זה 6 מליון יהודים. שאפשר להסתדר ואנחנו בתהליך, למרות ההפגנות בככר השבת ומה שקורה במאה שערים, או עמוס עוז, ששמעתי אותו פעמיים עומד בניו יורק ומרצה ואומר: "כולם יודעים בישראל את המחיר לשלום, חלוקת ירושלים וחזרה לגבולות 67". הוא החליט שהוא יודע בשמי ובשם כל מיני מאזינים. אז יש מפה ויש משם, אני לא משייך אותו חס וחלילה לשני הפרומיל שדברתי עליהם קודם. אני חושב שיש תהליך של התקרבות, ואני חושב שכדאי להסתכל על הקונפליקט בין הזהות היהודית וישראלית לא כמשהו שאי אפשר לחיות אתו ומי יודע איזו מלחמת תרבות תהיה כאן, אלא משהו שהשנים איכשהו יביאו אותו לידי איזה שהוא מכנה משותף בין התושבים השונים בעם היהודי במדינת ישראל.

אלעזר שטורם

תודה רבה לך אורי, שאלות: יום אחד השתתפתי בתכנית רדיו, כך נזכרתי תוך כדי דברייך, יש תכנית הפרועה ביותר ברשת הממלכתית, בימי חמישי בלילה אצל אמנון פאר, ומי שמכיר יודע ששמה צועקים, מדברים, כל אחד משתגע, וישנו שם איזה רב תל אביבי, יש לומר חב"דניק, יש לומר איש טוב, תורם ועושה צדקה וחסדים, יהודי רחימאי קלאסי. הוא נכנס באמצע ככה ומיד מתנפל עלי, לאחר שאמרתי משהו כמו "אנחנו חילונים" ואומר: "אתה לא יודע, אבל אתה יהודי מאמין ואתה גם לא חילוני אתה שומר מצוות רק אתה לא שומר כל כך הרבה מצוות וכל מיני..." ואני שואל אותו: "תגיד לי אתה אוהב את הרב שך" הוא לא הבין מה אני רוצה ממנו (הרב שך זו אחת הדמויות השנואות ביותר בעולם החב"די משום שהרב שך הגדיר את חב"ד כאמרו עליהם שהם הדת (או הכת) הקרובה ביותר ליהדות). ואז אמרתי לו: "אתה הרי לא רוצה שאני אגדיר את חב"ד באמצעות הרב שך שאמר עליכם שאתם הדת (או הכת) הקרובה ביותר ליהדות" ענה: "לא, מה פתאום, מה הרב שך יגדיר אותנו". אז אמרתי לו: "כמו שאתה רוצה את

זכות ההגדרה העצמית' לחב"ד, אני כיהודי שאיננו שומר אף לא מצוות אחת, כי אינני שומר מצוות, ואינני חי כמצווה ועושה, ולא חשוב אם אני רוצח כל בוקר בבוקר או לא, אני אינני שומר מצוות. ולכן, כיון שכך, אתה אינך יכול להגדיר אותי, לא קצת מצוות ולא הרבה מצוות, ולא חשוב הפרומילים או לא הפרומילים, לאמור את זכות ההגדרה העצמית אני מבקש לעצמי". ואני שואל אותך (אורי) למה אתה בכל נכנס להתכתשות הזו בין ההגדרה של חילונים ודתיים.

פרופסור אורי גולדבורט

אלף, תודה על המונולוג שבסופו שאלה קצרה. וכעת, אני נכנס לזה כי אני רוצה להצביע על אפשרות שזה לא כל כך נורא, ושזה יכול להפוך לדיאלוג יותר סימפטי, וככה לטעת תקווה בלבבות, אני מכיר את הביטויים ואת ההתגודדות וגם הטיפו לי פעם, אפילו ברכבת מירושלים כשהייתי סטודנט, וזה לא כל כך נורא. והימים שליבל'ה וייספיש או אמנון כהן (?) נוסעים לעבדאללה מלך ירדן ומבקשים את חסותו, אז היו ימים כאלה, מקווה שאנחנו בימים יותר טובים.

אלעזר שטורם

האם בתודעת עולמך ישנה הגדרה של יהודי חילוני

פרופסור אורי גולדבורט

אני לא חושב שזה חשוב

אלעזר שטורם

לא שאלתי אם זה חשוב או לא, אדוני הפרופסור, שאלתי אם יש דבר כזה.

פרופסור אורי גולדבורט

תעזוב. איני יודע מספיק לענות לך, אני אהפוך ואהפוך בזה ואזכור שאני חייב לך תשובה.

אלעזר שטורם

אתה יכול להגיד משהו פוזיטיבי מהי הגדרת זהות יהודית.

פרופסור אורי גולדבורט

כרגע אמרתי שצריך ללמוד, ועם השבועות החדשים והשנים אני מקווה שאגבש משהו ושהוא יהיה רופף ולא פסקני ולא מרחיק אנשים מהקצוות.

אלעזר שטורם

תודה רבה לך אורי.

רונן שובל קנה את פרסומו בחברה הישראלית בכך שהקים את התנועה שחלק לא יודעים את תכניה, והוספת כאן "תנועת 'אם תרצו' הפועלת להחזרת האמונה בצדקת הדרך", ועל זה נדון לא כאן, אולי בסוף הדיון, כי מיד מתעוררת השאלה "מה אין צדקת דרך בחברה הישראלית?" אבל טוב זה לא עכשיו. כמובן מהי הצדקה ומהי הדרך. אבל זה כמובן לא היום ולא כאן.

אתה בעל תארים בתחום הפילוסופיה הכללית והפילוסופיה היהודית ובעל כמעט דוקטורט מהסורבון בתחום הפילוסופיה, כלומר מדע המדינה, הפוליטיקה. ואתה זוכר את הדיון. בבקשה.

רונן שובל

ערב טוב לכולם. אני אנסה להציע את המחשבות שלי בנוגע לזהות יהודית. אני מתחבר לדבריו של אורי (גולדבורט) ולדבריו של הרב אורי שרקי. אפשר לחדד את הדברים, אבל דווקא האתגר של הדור שלנו הוא לא לחדד אותם אלא לגשר על הפערים. אני חושב שהויכוחים בין חילונים לדתיים שייך לאייטיז (שנות השמונים). אני נשוי לאשה דתיה, זה לא רלוונטי. השאלה המרכזית, ואני חי ביישוב מעורב, שיש בו הרבה מאד דתיים, ויחסית לא הרוב שם הוא חילוני, וזה בסדר גמור, ואני חושב שאחד הדברים החשובים בחברה הישראלית זה החיבור הזה בין דתיים וחילונים, יש גם חיבורים אחרים, אבל זה נושא מאד חשוב.

לגבי שאלת הזהות, השאלה שנשאלה פה בעצם. יש מלה שמשמשים בה לא נכון בשיח הישראלי וזו המלה 'ישראלי'. כשאנחנו אומרים האזרח הישראלי אנו מכלילים בשפתנו גם את היהודי הישראלי וגם הערבי הישראלי וכו'. אבל יש בזה משהו מוזר: ישראל זה השם של יעקב. כלומר בני ישראל זה הבנים של יעקב ולכן יש איזה שימוש פארדוקסלי במושג.

כל זה נובע מבלבול, טשטוש במושגים בין עם ולאום בשיח הישראלי. אנחנו עם היהודי. לאום זו ההגדרה הפוליטית של עם. כלומר נניח שיש עם פלשתינאי אבל אין לאום פלשתינאי משום שאין עדיין מדינה פלשתינאית, הלאום עוד לא התגבש. ולא משנה בעד או נגד אני רק מנסה להבהיר מושגים.

המרחב של מה שקרה לעם היהודי הוא, מבחינה זהותית, מורכב מלפחות אותם שני מרכיבים: האחד של עם והמרכיב השני זה המרכיב הדתי שאליו התייחסנו קודם לכן. התנ"ך תופס את הזהות שלנו קודם כזהות לאומית ורק אחר כך כזהות דתית. א. ב. יהושע הגדיר פעם את היהודי כאנדרוגינוס, אבל התנ"ך מגדיר אותנו קודם כל כעם ורק אחר כך כדת. איך אנחנו יודעים: מי יצא ממצרים? עם ישראל, וקיבלנו את התורה אחרי שיצאנו ממצרים. ואחר כך בספר שופטים ברור שאנחנו לא מקיימים את התורה, המסגרת האמונית שלנו נופלת. ואחר כך במגילת רות "עמך עמי" ורק אחר כך "אלהיך אלהי". יש סדר: קודם כל עם, אחר כך דת. אבל המסגרת הזו נשברת עם חורבן בית שני. עמים שיוצאים לגלות, נעלמים. למה העם היהודי ניצל? בגלל יהודי עצום שעשה מהפכה ביהדות, רבן יוחנן בן זכאי שעשה את מהפכת יבנה וחכמיה: שהגדירה אותנו קודם כל כדת ואחר כך כעם. ולכן יהודי בפולין או יהודי בתימן או יהודי בארגנטינה או יהודי ברוסיה היה לו קודקס הלכתי שסביבו ארגן את החיים שלו ורק אחר כך את ההשתייכות שלו שהיתה יהודית, לעם היהודי, כשההשתייכות הלאומית שלו שהיתה פולנית, תימנית וכו'. ה"טריק" הזה עבד נפלא כמעט 2000 שנה עד האמנציפציה. באמנציפציה קרה תהליך מדהים: הדת הפכה להיות לא רלוונטית. ואז המסגרת הדתית שהחזיקה את עם ישראל כך כך הרבה שנים התפוררה. מצד שני באים יהודים גדולים כמו משה מנדלסון שאומר "אני גרמני בן דת משה" כלומר אני ממיר את זהותי הלאומית היהודית בזהות לאומית גרמנית, ומותר את הזהות של הדת. למנדלסון, 3 דורות אחריו, היו 56 צאצאים מתוכם 4 יהודים. בגלל שהמסגרת הדתית הפכה להיות לא רלוונטית. נוצר משבר עצום שהעם היהודי עמד להעלם כי ויתרנו על המסגרת הלאומית שלנו כעם יהודי ונכנסנו לתוך עמים אחרים, והמסגרת הדתית לא החזיקה אותנו יותר. ואז בא יהודי גדול אחר שעשה מהפכה לא פחות גדולה מרבן יוחנן בן זכאי והחזיר אותנו לחשוב במונחים תנכיים. קוראים לו הרצל. הרצל החזיר אותנו לחשוב במונחים שאנחנו קודם כל עם, העם היהודי, ומתוך זה יש לנו המסגרת הדתית בתוכה כאשר הויכוח בין הציונות הדתית והציונות החילונית זה על האינטנסיביות של המרחב הדתי בתוך הציבור הישראלי. כלומר בא הציבור החילוני ואומר: אנחנו מוכנים שיום המנוחה שלנו יהיה שבת, ומוכנים שעל הדגל יהיה מגן דוד, ולא נוסעים ביום כיפור, מלים את ילדינו, שומרים על איזושהי מסגרת. והאימפולס המרכזי שהרב אורי דיבר עליה, זה הנסיון של הציונות הדתית למלא בקדושה את כל המרחב הלאומי. כלומר כפי שאומר הרב צבי יהודה המדים של צה"ל זה בגדי כהונה. לתת ערך של קדושה לחיל שמבצע את תפקידו. והאימפולס שיוצא מזרמים מסוימים, הזרם של הרב טאו, זה לראות את הצבא והמדינה והמוסדות שלה כמוסדות אלהיים ממש. אלה הם שני המתחים המרכזיים שאליהם נחזור בשאלת הזהות היהודית.

עכשיו נוסיף עוד נקודה חשובה שנוגעת לציבור הישראלי. אנחנו בנים של תרבות כפולה כלומר, מצד אחד אנו בנים של התרבות היהודית, אבל מצד שני ממש באותו הזמן אנחנו בנים של התרבות המערבית. מה זה אדם תרבותי? זה אדם שמכיר את התרבות שלו, את המסורת שלו. אם אני איטלקי תרבותי, אני צריך להכיר מקיאבלי ודנטה. אם אני צרפתי תרבותי, אני צריך להכיר את "עלובי החיים". ואם אני אנגלי תרבותי, כדאי מאד שאכיר את הובס ושייקספיר. אגב זה שאתה מכיר את התרבות שלך אינו אומר שאתה חייב להסכים (שייקספיר למשל היה גזען ושוביניסט לא קטן). הבעיה שלנו כציבור שאנחנו מגדירים תרבות, שוב, כמי שמכיר את הובס, דנטה, רוסו מקיאבלי וכו', אבל את התרבות שלנו, כלומר את דף הגמרא, אנחנו לא מסוגלים לקרוא אפילו בשביל להעביר ביקורת קוהרנטית עליו. כלומר האתגר שלנו כישראלים שרוצים להיות אנשים תרבותיים זה להיות מסוגלים לתקשר עם המסורת שלנו. להיות אנשים

מסורתיים, לא במוכחן שמקבלים את המסורת בבחינת כזה ראה וקדש, אלא מסורתיים במוכחן זה שאנו מסוגלים לשוב לנהל דיאלוג משמעותי עם המסורת שלנו. ואני חושב שההשלמה של שני התפקידים האלה כלומר: להיות אנשים שהם אמנם חלק מהתרבות המערבית ומכירים אותה, ובאותו זמן מסוגלים להעשיר את עולמנו התרבותי מתוך עולם החכמה והתבונה והיצירה התרבותית היהודית, היא זו שנותנת, לי לפחות, טעם גדול לחיים.

אלעזר שטורם

רונן, סיפרת פרט אישי מחייך שאתה חי בבית, הבה נקרא לו מעורב כלומר אינני יודע להגדיר בדיוק איפה אתה מבחינת שמירת מצוות אבל הגדרת את זוגתך הכבודה כדתית ואתה איפה שהוא במקום אחר. ואני רוצה לשמוע ממך קצת על התרבות הנוצרת והולכת, ובוודאי היא תרבות מרתקת בעלת גוונים שונים, בתוך הבית שלכם.

רונן שובל

בלי להכנס לפרטים אינטימיים מדי, אני חושב שהמרחב הדתי-חילוני נסוב סביב 5 קדקדים: אחד זו השאלה על אמונה באלהים, כן או לא. אני חושב אגב שקשה לדעת על כל אחד ואחד, גם אם מה שהוא מצהיר, מה רחשי הלב שלו.

השני זה היבט סוציולוגי. יש לי כיפה או אין לי כיפה. ובכך אני מספר על עצמי מי אני.

שלישית זה היבט רליגיזי, האם מפעם בי רגש דתי או לא. יתכן שיש הרבה חילונים שאין להם כיפה לא מאמינים באלהים אבל הם צרכנים אובססיביים של חוויות רליגיזיות ונוסעים בשביל זה להודו לחפש חוויות אישיות דתיות.

אחרי זה יש היבט הלכתי, וכמו שהציג קודם פרופסור אורי, ההיבט ההלכתי הוא מאד גמיש. משום שמאד קשה באמת לדעת. אמרת שאתה מאד מקפיד לא לעבור על 'לא תרצח' אבל לא מטעמים של ציווי או לא, אבל אתה חלק ממסגרת תרבותית שבה התרבות שלך הפנימה לתוכה ערכים מסוימים שיש להם מקור תרבותי מסוים. אצלי בבית, גם אשתי לא עוברת על 'לא תרצח', והמרחב שלנו הוא מרחב שגם מאפשר מקום אחד לשני וגם יודע לשאול כל הזמן את השאלות שמחברות בין אנשים. אם תסתכל על אשתי ברחוב היא תראה לך סוציולוגית דתית. אני חייב לספר שמבחינה רליגיזית נדמה לי שאני חרדי כמעט, והיא בוודאי מבית המדרש של בריסק (או של לייבוויץ) שאני לא מצליח להבין איך אפשר לקרוא ספר טלפונים כתפילה. אז אנחנו מגיעים מעולמות רגשיים שונים, אבל המרחב הזה הוא מרחב שמכיון שכמעט אי אפשר לגעת בכל אחת מהנקודות ולהגיד הוא כזה, יכול להתלבש כמו דתי ולהתפלל שלש פעמים ביום ולא להאמין באלהים, אז זה מנעד רחב מאד שיש בו מקום לכולם.

אלעזר שטורם

הערה קטנה שאני רוצה להסביר לקהל, בכריסק אין רליגיזיות.

גבירותי ורבותי, אחרי שלש העמדות המרתקות והמסע חובק עולם אני רוצה לחזור לאיזה דברים פונדמנטלים.

אילו הייתי בוחר 5 אישים גדולים של העת החדשה, אגב תוך כדי שאני קורא את הדברים אני אומר לעצמי שיש עוד אישיות אחת, הייתי בוחר את האישים הבאים. אלה האישים שלי שאתם אני הולך לעולם הבא: בן גוריון, אליעזר בן יהודה, הרב קוק האב, אחד העם ומורי ורבי לייבוויץ, ואני אוסיף עוד אדם אחד, שגם הוא כבר איננו לצערי בין החיים, וזה לא פחות ולא יותר רש"י. בשנים האחרונות רש"י גדול אהובי ואני יותר ויותר מגלה שהוא באמת אחד האישים הגדולים ביותר בהיסטוריה ונזדלזלה מעט דמותו ומבחינתי זה אישיות פה בחבורה הזו אז גם רש"י מופיע. אין לי ספק שכל אחד מהאישים הללו, חלקם הכרתי אישית ממש, ואחרים גם הכרתי אישית, בוודאי אחד העם. אין לי ספק שעם כל אחד מהאישים הללו הייתי מתווכח הרבה מאד, ועם אף אחד לא הסכמתי על כל דבר. אומר לכם שעם מורי ורבי במשך כשלושים שנים שהסתובבתי אצלו המריכות בינינו הם בלי סוף, ואני חושב שאם כבר אתה קונה לך רב אז אתה לשמור על מידה של עצמאות בכדי שתתווכח אתו. בראש ובראשונה הויכוחים הקשים

ביותר שלי עם לייבוביץ היו על שאלת הזהות היהודית. הוא כפר בעצם הדיון בשאלה. הוא סרב לדון בשאלה, הוא סרב לכל ההגדרות שניסו מיני, נניח האייטיו, להגדיר את הזהות היהודית בכלים שנמשכים והולכים כ 130 שנים בערך, ואני רוצה קצת להציג את הדברים.

דבר ראשון הזהות היהודית במהותה, שאלת הזהות היהודית, היא במהותה שאלה מודרניסטית, דהיינו בכל עידן אחר של העם היהודי, כולל בעידן שקדם ליוחנן בן זכאי, יהודים לא עסקו בשאלה. התשובה לשאלה היתה ברורה מאד. בוודאי, אני רוצה לחזור לתקופת התנ"ך, תקופת התנ"ך ההיסטוריה שלה, חלקה היא מאד מאד מינית, חלקה ערפלית מאד ובלתי ברורה, מטושטשה קמעה, ואני כשאני רוצה באמת להבין את ההיסטוריה אני יכול לדבר על ההיסטוריה אותה אני מרגיש שהיא מוצקה בידי, הבה נאמר 200-250 שנה לפני הספירה. ובעידן הזה ואילך כמעט עד ימינו ההגדרה של זהות יהודית היתה ברורה, יהודים זיהו את עצמם באמצעות אורח חייהם וימיהם שהיו מאד מוגדרים. רק בעת החדשה עם התפתחות תהליכים שאדבר עליהם מיד נטענה הסוגיה הזו מתח קושי ודיון.

אני רוצה להציג סיפור דמות שכאילו הכרתי. חלק ממשפחתי שמו קאצ'אָוֶער. זה שם יידי טוב, לא קצובר. בני קצובר, הידוע, הוא בן דוד של המשפחה. אני לא בטוח שהוא שמח כל כך אבל אלה העובדות. מקס קאצ'אָוֶער בערך מ 1870 בגרמניה עושה תהליך שאתאר אותו מהר מאד: ממשפחה חרדית גרמנית, ייקית קלאסית שזה סוג של חרדיות, מעבר מהיר מאד, בתחילה, הוא איש עשיר מאד, יצא אט אט מהמשפחה, אחרי שיצא ועבר לגור במקום אחר גם גרש את אשתו ונפרד מילדיו, שינה את לבושו, הוריד את זקנו, התחתן לא עלינו או כן עלינו עכ"פ כן עליו, עם איזושהי שיקסע גרמניה טובה ובכלל התנכר לכל משפחתו. בילדותי ידעתי, סיפרו את הדמות שלו בתור דבר נגטיבי ביותר, בסוף תמיד סיפרו שכשמת בגיל מאד מופלג מצאו בצוואתו, הוא השאיר כסף לענין הזה והוא דרש תנאי למימוש הצוואה ממשפחתו הגויית, שהוא חשד בהם שלא יבצעו את זה, שגוויתו תועלה לירושלים והיא קבורה בירושלים. ואני, שנים על גבי שנים עסקתי בשאלה ואני שואל אתכם: ובכן, האם בזהותו, כלומר בהתגלגלות העצמית שלו, בעולמו הפנימי הסוביקטיבי, אני מניח כאן רונן מושג עבורך, בעולמו הסוביקטיבי, האם הוא היה יהודי. אני חושב שעד פתיחת הצוואה ניתן היה לומר למתבונן מבחוץ, לא. וכאשר נפתחה הצוואה ניתן לומר שחרף כל המהלך שהוא עשה בחייו התשובה היא כן.

ואיך אנחנו בוחנים זאת? אני שמתי כאן בזאת שני כלים: אוביקטיבי וסוביקטיבי. כלומר, שמתי כאן כלי אחד זהות מהבחינה האוביקטיבית, משמע מהבחינה הרישומית למתבונן מבחוץ ואם תרצו הבחינה הפורמלית, בחינה שהיא אינדיפרנטית לאישיותו של האדם באשר הוא. האדם הזה הוא עונה על הקריטריון, האדם הזה אינו עונה על הקריטריון. בן לאם יהודיה על פי ההלכה הוא יהודי, הוא עונה על הקריטריון הרי הוא יהודי, ומי שאיננו בן לאם יהודיה התשובה הוא איננו. כלומר התשובה באופן אוביקטיבי, באופן חוצני ואישי, אבל האם זה מלמד משהו על אישיותו? מאומה. מצד שני, האם יתכן שיהיה אדם שהוא בן לאם יהודיה אבל על פי עולמו הפנימי, על פי זהותו על פי עולמו הסוביקטיבי, הוא חסר כל שיוך לענין היהודי? התשובה היא כן, זה יכול להיות. זה טרגי זה יכול להיות. ואנחנו נתבונן בו ואנחנו נגיד הוא יהודי על פי ההלכה. עכשיו תראו, בעת החדשה קמו כך וכך יהודים, כלומר מליוני יהודים לפני השואה אלה היו מרבית היהודים בעולם וגם היום הם חלק לא מבוטל בעם היהודי, והם הגדירו את זהותם לא בקונטקסט הדתי. שימו לב, כאשר שואלים היום יהודי חילוני ממוצע, חילוני לכתחילה כמוני ולא בדיעבד כמוך, כאשר שואלים חילוני: "תגיד לי במה אתה יהודי?" תשובתו תהיה: "מה פירוש נולדתי לאם יהודיה". אותו אדם שכופר בחייו, יום יום, שעה שעה, בתקופתה של ההלכה בחייו, ובבואו להגדיר את עצמו משתמש במטריה הדתית, בטכנולוגיה הדתית ההלכתית, אותה הלכה שהוא כופר בה יום יום, שעה שעה. ואני רוצה לטעון שבמומנט הזה נמצא קונפליקט נפשי עמוק ובלתי פתיר של ההויה של הישראליות במדינת ישראל, זה רק במדינת ישראל, בימינו.

אוסף עוד קצת פרטים למסע ואסיים את החלק הזה. יהודי אירופה בעיקר, אבל זה קורה גם בארצות אחרות ובשלבם מאוחרים יותר בעקבות כיבושים שונים גם בארצות האיסלם. יהודי אירופה שואלים את עצמם את השאלה על רקע המודרנה, ועל רקע האמנציפציה, ועל רקע החופש שניתן להם, את השאלה של האדון מקס קאצ'אָוֶער: "במה אני יהודי?". ניטלה

מהיהודים שזנחו את המערכת הדתית הקלאסית שהגדירה את היהודים, וזה לא קשור ללייבוויץ בכלל, ניטלה מהם ההגדרה הזו ועכשיו עומדת סוגית השאלה: "האם יש הגדרה אחרת חילונית? האם הוא יכול להיות יהודי בעל תוכן כלשהו?" התשובה הזו ניתנה בסוף המאה ה-19 והזרם הזה קיים, ולטעמי הוא משפיע הרבה יותר מהדיעה אודותיו בחברה הישראלית, והתשובה היתה: כן, תרבות יהודית. כלומר לקטגוריה הזו אני מכניס את כל מה שאמרת, אני מסכים עם כל מלה שלך רונן, אני רק מגדיר אותה. תרבות יהודית משמע תכנים יהודיים לגבי כללה של החברה הישראלית. אם זה מתממש באישיותו של האדם, אם האדם שואב את התרבות היהודית ומתמודד אתה, חלקה הוא זונח מתוך התהליך הסלקטיבי של תרבות, כי אין תרבות בלי סלקציה, חלקה הוא מממש על מנת לזנוח אותה ולבקר אותה, הוא צריך לדעת אותה. התרבות היהודית היא האתגר המרתק ביותר שעומד בפני החברה הישראלית בת זמננו ובת ימינו, בלי גבולות בכלל. לא משנה אם אתה דתי או חילוני.

תודה רבה לכם אנחנו נעבור עכשיו לשלב של התגובות. מי רוצה להגיב למי. הרב שרקי בבקשה.

הרב אורי שרקי

אני מאד שמח שאנחנו שימשנו שלשתנו, אני אורי ורונן, כרקע מתאים להרצאת משנתך והצגת הקונפליקטים הפנימיים שיש בך, זה באמת תענוג.

כשאנחנו שומעים את מה שהלך כאן, אני נוטה למרבה הפתעתי להסכים עם דברי ידידי אורי, שהזהות היהודית איננה צריכה להיות מוגדרת לפי דתית וחילונית, אולי לא מאותה מוטיבציה שיש לו. יש לאורי כוונות מאד טובות: אהבת הציבור, אהבת הכלל, אהבת היחד. אני טוען שאי אפשר להגדיר את היהודי כדתי או כחילוני בגלל שאני מסכים עם ההגדרה של פיכטה שהיהודי זה מה שזו. כלומר, באיזשהו מקום הרצון של אורי שההגדרה של הזהות היהודית, אם אי פעם הוא יגיע אליה בשנים הקרובות, תהיה רופפת, היא לדעתי עצמותית לזהות היהודית שהיא מחפשת את עצמה תמיד ולפעמים לוקחת את הלבוש הלאומי, הראשוני שדברת עליו רונן, או לפעמים לוקחת לבושים אחרים. כך שמבחינה זאת אני מאד מרוצה.

השאלה של אלהיותה של הזהות היהודית היא בלתי רלוונטית מסיבה פשוטה איני יודע אם יש מישהו שיוודע בעידן המודרני לדבר על אלהים. אז כך שזה לא כל כך רלוונטי מבחינתי.

אני רק רוצה להוסיף נקודה מאד חשובה מבחינתי, זה דבריו של עמוס עוז שאמר פעם: "הרב קוק חושב שאני, עמוס עוז, חלק מתהליך הגאולה. אז תדע לך, הרב קוק, שאני לא חלק מתהליך הגאולה שלך!". ואני אומר: "יפה מאד. גם הסירוב של עמוס עוז להיות חלק מתהליך הגאולה של הרב קוק הוא חלק מתהליך הגאולה, בעל כרחו".

פרופסור אורי גולדבורט

רק משהו קצר. נזכר כולנו שהתחלנו את המדינה היהודית עם 782,000 איש במפקד הראשון, מתוכם 630,000 יהודים. המליון משנוצר די מהר הפך לשני מליון על ידי גלי עליה מדהימים. בשנים 53-1952 הארץ היתה, שליש ממנה לפחות, תושבי מעברות. וגלי העליה השונים הגיעו במרבד הקסמים מתימן, מבבל, מצפון אפריקה והעליה האדירה מברית המועצות כפי שהיתה מורכבת אז. כשהיתה העליה מברית המועצות, מקובל וזה בדוק, מתוכם 250,000 איש אינם יהודים לפי הבדיקה של ההלכה. אני נותן לך, אלעזר, משהו לחשוב עליו: בן של אשה לא יהודיה שעלתה לישראל מתגייס לצבא בגיל שבע עשרה, שבע עשרה וחצי, שמונה עשרה, שמונה עשרה ורבע, עושה שירות צבאי. איני רוצה לדבר על מי שנפלו בקרב, שזה דבר שעלה בצורה הכי כואבת. זה לא מספיק בכדי להוסיף אותו לעם היהודי שחי בישראל? לטעמי, פחות או יותר כן. יש מי שאומר לא. אני חושב שגם הדבר הזה ימוצה לתוך עצמו עם הזמן. ובס"ה יש פה מפעל של קליטת העליה, מדהים. אני טוען שזה מעבר לצפיות. מי שלא מאמין שיבדוק מה עשו גרמנים תושבי ארה"ב כשבאו האירים הראשונים מה potato famine מאירלנד ב 1860 מה עשו האירים לאיטלקים שהגיעו לניו יורק כול פוגרומים, מעשי רצח, הכריזו עליהם מה שאתם רוצים אז אם יש בארץ למישהו מה להגיד על חלק מהעולים מרוסיה, אז גם לי יש מה להגיד: ממלאים את האוניברסיטה שלנו במתמטיקאים במורי מוזיקה הצילו את האופרה

הישראלית מכליה, הצילו מכליה תיאטרונים, כל אחד יש לו משהו אחר להגיד. הדבר הזה צריך לחמם את הלב אם לא כל רגע כי אנחנו עסוקים אבל המחשבה על הזהות היהודית והזהות הישראלית. אז סליחה שאמרתי עוד משהו אופטימי.

קריאת בניינים מהקהל

אותו בן שדיברת עליו בברית המועצות בדרכון שלו היה כתוב יהודי.

רונן שובל

עוד שתי נקודות ברשותכם.

מאד חשוב לשים לב שמתחולל כרגע בקרב אותם יהודים, שהם יהודים היסטורית אבל לא מגדירים עצמם דתיים בגולה תהליך שמוגדר כ"שואה השקטה", כלומר בתי הכנסת הרפורמיים אין להם דור שלישי (או רביעי). האובדן של היהודים בגולה הוא דרמטי. בעצם המשמעות של זה שהיהודים החילונים היחידים שיש להם טווח ארוך זה כאן בארץ ישראל. כלומר מי שרוצה להיות יהודי חילוני, מדינת ישראל היא זו שנותנת לו את האפשרות היחידה לכך בטווח הארוך.

כל זה תלוי בנקודה שאמרת פרופ' אורי שיש לנו בעיה אדירה שהממסד הדתי לא השכיל לפתור אותה בכל מה שקשור לגיור של אותם 300,000 אנשים שלא מוגדרים כיהודים על פי ההלכה. בסופו של דבר, אולי אפשר לעשות מה שנעשה במסורת ישראל על ידי נחמיה ועזרא, לאסוף את כולם בככר רבין ולהכריז עליהם: "הנכם יהודים", ובזה זה מסתיים. למה? משום שההבדל נוסף בין יהודי ולא יהודי, שזה הבדל מפתח בזהות, זה הגדרת עולם הערכים שלך. אם לוקח לעצמו ילד בן 18 ואומר: "אני מוכן ליהרג בשביל עם ישראל, אני אתגייס לצבא בשביל כלל ישראל", הוא עבר את הרף העליון. על שאר הדברים, כל אחד ואחד מאתנו באותו שיח של מהי זהות יהודית, כשזה נוגע לחיים, יש סט ערכים יהודי שהוטמע לתוך התרבות שלנו וכשאנו עושים אותה סלקציה שדיברת עליה ואני קורא לה דיאלוג, בחירה בין ערכים, בכל זאת יש איזשהו מסד מרכזי של ערכים שמגדיר אותנו, והאתגר של בתי המדרש שהם פורחים בארץ זה לנסות לברר אותם ומה שמשמעות שלהם כלפינו כאן.

אלעזר שטורם

רונן, מלבד ללכת לצבא ולהגן על האומה, על הפרט על הכלל, תן כמה דוגמאות לסט הערכים שעליו אתה מדבר

רונן שובל

חופש בחירה. אני חושב שזה תפיסה יסודית. אני חושב שהרעיון של גאולה, במובן של תיקון עולם, במובן של אחריות כלפי האחר. אני חושב שזה הבנה של מושג האהבה (היהודי) שהוא שונה לחלוטין מושג האהבה הנוצרי, שהוא שונה בבסיסו לחלוטין. אני חושב שהגמרא והמשנה והתורה מציעים פיתוחים של הדברים האלה, אפשר לדבר על זה שעות ארוכות, אבל...

אלעזר שטורם

ובמילים אחרות, אדם שדבק באלה הערכים אותם ציינת עכשיו כדוגמאות, אדם כזה כאשר הוא גוי גמור, מבחינתך הוא חלק מהויה יהודית? מהעם היהודי? איך אתה מגדיר את זה?

רונן שובל

בסופו של דבר אנחנו, כלל ישראל, בחר להגדיר את זה בצורה הלכתית. הבעיה כרגע שההלכה הפכה להיות מתורה שבעל פה, נוצר בה תהליך של "קראיזציה", כלומר להפוך אותה לקראית, והתורה שבעל פה הפכה להיות תורה שבכתב. ולכן אנחנו דנים בסוגיות דרך מה שנכתב על ידי הרמב"ם במקרה הטוב, והרב הקארו במקרה הרע (וסליחה על האמירה הבוטה). כל עוד נמשיך להתייחס לשולחן ערוך... כי בעצם הרעיון של הלכה שמעלים אותה על הכתב מתנתקת מהמציאות. כי שכשהרמב"ם פוסק שלאשה אסור לצאת פעמים בחודש מהבית הוא נמצא בתוך קונטקסט תרבותי מסוים שהוא לא רלוונטי אלינו...

אלעזר שטורם

... מוסלמי, כי אתה יודע שבעולם האשכנזי זה לא היה. אז בוא נלך עוד שלב. אני רוצה לבחון את זה. בעצם מבין קפלי דבריך עולה שאתה מדבר על סוג אחר של הגדרת יהודיות בעידננו. כלומר, מזה הגדרת ההלכה כפי שהיא קיימת, כולל במערכת הפורמלית של מדינת ישראל, ומזה אתה מציע לפתוח את המערכת של ההגדרה כדי כך שיהיו לנו קריטריונים אחרים שהם קריטריונים, הבה נכנה אותם, "תרבותיים", "זהותיים", "סוביקטיביים" אבל אחרים לגמרי. או במילים אחרות לפחות מבחינת מה שמעולם לא היה ולא התקבל בישראל, אדם שיבוא ויגיד אני מרגיש שאני חלק מהיהודיות, אני מוכן לחייב אותי בדברים שנובעים מזה, אני מוכן ללכת לצבא ולסכן את עצמי, אני גר כאן...

רונן שובל

בשביל לשמור על המסגרת של עם ישראל, הדרך היחידה, לדאבוני, שאנו יכולים לקיים אותם רעיונות זה שהם ייעשו לא בצורה של מהפכות, לא בצורה של רבולוציות, אלא בצורה של אבולוציות והתפתחות טבעית בתוך ההלכה, שאגב אני רואה ניצנים שמתרחשים, גם אם הם איטיים מדי.

אלעזר שטורם

למשל?

רונן שובל

הרבנים הגדולים שקובעים את הדור שלנו, למשל הרב עובדיה יוסף, זה יהודי בן תשעים, שלא מבין מה זה פייסבוק. במובן הפשוט של המלה. ולכן הוא לא יכול להבין את האתגרים שהדור שלנו מתמודד אתם. פעם העולם זו נורא לאט. יכלת לדמיין את העולם יראה עוד 100 שנה, כי הזמן לא זו והמרחקים היו קטנים. כשהפכנו לכפר גלובלי, העולם הצטמק במרחב שלו, כי אני יכול לטוס מחר לניו יורק ולשוב (אם לא תהיה שביתה של אל על), אבל הזמן טס קדימה. אנחנו לא יכולים לדמיין איך ייראו הילדים של הנכדים שלנו בגלל שהזמן זו כל כך מהר וההלכה לא הצליחה להתאים את עצמה לזמן. אם נסתכל על ארגון רבני צהר או ארגון רבני בית הלל לדוגמא, אז אלו תנועות שבתוך העולם ההלכתי הקלאסי שמבינות שצריך ליצור קשר עם התרבות הישראלית ועם החברה הישראלית.

אלעזר שטורם

סבב אחרון לפני שאעביר את רשות השאלה אליכם. אני רוצה לשאול את הצוות, נתחיל ממך הרב אורי. עד לעבר הלא רחוק קבוצות יהודיות, קהילות, חטיבות של העם היהודי, כאשר הם נדחו החוצה מחוץ לעם היהודי, לעולם אלו היו תהליכים איטיים מאד וארוכים. כך לגבי כל החטיבות הרבות שנדחו, ורבים נדחו החוצה. העולם החסידי היה כפשע קטן עם היווצרות החסידות כדי לעוף מחוץ לעם היהודי, ובסופו של דבר החסידים ניצלו ונשארו בפנים. אני רוצה רק לתאר לכם את הדינמיקה. עוד קבוצה יהודית בת ימינו שזה עתה הוזכרה, הלא היא הקבוצה הרפורמית שהיא כבר בחלקה היתה מחוץ לעם היהודי על פי נוהגה, על פי התרחשויות בתוכה, ובסופו של דבר חסד עשה לנו הקב"ה ששמר אותם בפנים. כי הם הצילו בסופו של דבר הרבה מאד יהודים. האם אתה רואה לנגד עיניך, על פי הדברים שכאן דיברנו בהם, על פי המתרחש היום בעם היהודי, שבאים חצאי יהודים שלשת רבעי יהודים, משהו קורה, האם אתה רואה שינוי דמוגרפי גדול בעם היהודי, קבוצות שתבאנה, קבוצות שתלכנה.

הרב אורי שרקי

אני אעשה את עצמי כאילו הבנתי את השאלה.

אני מציץ בדפים שלך ורואה "האם הרפורמים והקונסרבטיבים הם יהודים"? אני אגיד דברים פשוטים ביותר: היהודי הרפורמי או היהודי הקונסרבטיבי הוא יהודי, אין בזה שאלה. האם הרפורמה או הקונסרבטיביות זה לגיטימי? מבחינתי התשובה היא שלא, כמו שיש הרבה דברים שאני חושב שאינם לגיטימיים, כמו שיש הרבה דברים שאתה חושב שאינם לגיטימיים, זה לא קשור בכלל לזהות של האדם הזה ואני חושב שהבלבול הזה הוא מיותר.

כדי לענות על שאלתך ברצינות, אני רוצה לקחת את הדגם התנ"כי דווקא של קבוצת הערב רב, שהם אנשים שהצטרפו לעם ישראל בלי שייכות לזהות הלאומית לעם היהודי וכשכשהם יצאו ממצרים ארץ ישראל זה לא אמר להם שום דבר. לכן הם עשו בעיות והפכו את היהדות למיסטיקה מסביב למשה רבינו. בימינו הדבר בא לידי תיקון. אותם הקבוצות המצטרפות לעם ישראל, דווקא נקלטות על ידי החברה החילונית ומה הם לומדים שם? את הדרך-ארץ של עם ישראל, את הערך של עם ישראל של ארץ ישראל של הצבא הישראלי. כשהוא רוצה להתחתן הרבנים עושים לו בעיות ואומרים לו תעשה גיור לחומרה. זאת אומרת שאנחנו דווקא מתקנים את אותה הפאשלה העתיקה שהיתה בימי משה, ומזה אני די מרוצה.

לגבי מה ששאלת על בני נח, זה ענין אחר לגמרי. זה שאני מטפל במובן האוניברסלי באנשים בכל כדור הארץ שרוצים לקבל הדרכה של היהדות כיצד להיות גויים טובים, זאת עבודה של מדינת ישראל. כיון שחזרנו לציון, יש לנו עכשיו מה לומר לעולם.

אלעזר שטורם

גבירותי ורבתי זכות השאלה שלכם

אבי

אני רוצה לשאול שאלה מאד קצרה. אני כל בוקר קם ומגדיר את עצמי מה זה יהודי. אני אומר: "שלא עשני גוי". אני בא מהעולם המתמטי ויודע שלפעמים ההגדרה היא על דרך השלילה, איפה אני לא נמצא, אני מניח שגם הרב שרקי מבין זאת כך ...

הרב אורי שרקי

... שלא גוי עשה אותי.

אבי

המשפחה הקרובה שלי, שבעצם מסמנת את התחיה של העם היהודי, הגיעה לפה בסביבות 1870 וכל הדודים שלי עליהם השלום, אם היינו מקטלגים אותם היום, מרץ שמאלה-שמאלה, ואף פעם לא ראיתי אותם כלא יהודים.

אירית

אני רוצה לבקש לחזור על השאלה שקודם שאלתי. שמעתי, האזנתי, התרכזתי. סליחה, לא הבנתי מה זו זהות יהודית. אני יודעת איך הפולנים זיהו אותי...

יוסי

אני רוצה להפנות את השאלה אליך, אלעזר בעקבות מה שאמר הרב שרקי שבעולם המודרני קשה מאד לדבר על מה זה אמונה באלהים. אתה הגדרת את עצמך כתלמיד של לייבוויץ במשך 35 שנה, אתה בטח מכיר אותו מצויין, אז השאלה שלי היא פשוטה: הוא האמין באלהים או לא?

משה רביב

אני קודם כל רוצה להפנות לרב. בגלות, בכלל אף אחד לא היה צריך להגדיר את עצמו. יהודים היו יהודים והגויים היו אלה שהגדירו את הזהות שלהם. אנחנו עכשיו בישראל, אנחנו ישראלים

ויהודים ואין שום שאלה לדעתי לגבי הזהות. ישנה שאלה גדולה לגבי זהות המדינה: אם היא תהיה מדינה דמוקרטית יהודית או חס וחלילה לא. לגבי הנושא של המתנחלים שהם מנכסים לעצמם את הנושא של הלאומיות. יש יהודים לאומיים ברמת גן וברמת אביב שהם לא פחות לאומיים, אבל מה? הם מחזיקים את השלום כבן ערוכה ולכן הם יוצרים את השבר הגדול ביניהם ובין האנשים האחרים.

יהודה שנהב

יהודי זה שלא עשני גוי? מי קבע מיהו עם ישראל? פרעה היה הראשון שאמר "הנה עם בני ישראל רב ועצום מאתנו". בס"ה אנחנו נקבעים כיהודים כפי שהסביבה רואה אותנו. איני רוצה לבוא לכיוון הקיצוני אבל כל מי שזוכר מי היה בגרמניה, מי שקבע שם שהם יהודים, אם הם קבעו שהם יהודים, אם שם קבעו שהם יהודים ומכניסים אותו לכבשן, בוודאי שאנחנו...

יהודית

אני תוהה מדוע אנחנו צריכים זהות יהודית. אני רוצה לספר שאחרי מלחמת ששת הימים נסעתי לאיזה בית בד קרוב מאד לגבול הירוק, מעבר, בצד של הגדה המזרחית, והיה שם ערבי מאחד הכפרים הישראליים והוא דיבר עברית וערבית, ובעל בית הבד לא ידע עברית, והערבי הישראלי אומר "אצלנו" ו"אנחנו". וזאת היתה לי הפתעה גדולה, ובאיזשהו מקום התרגשות ושמחה, שהוא, ערבי ישראלי, אומר "אצלנו" ו"אנחנו". אני תוהה למה אני צריכה להגדיר את עצמי כיהודיה. שמי יהודית, במקרה או לא במקרה, אבל ...

דפנה

אני רוצה לשאול את הרב מדוע אני צריכה להגדיר את היהדות שלי על פי הרבנים ועל פי הרבנות וההלכה שנכפתה על מדינה שהיא חילונית והיא מדינת כל אזרחיה.

נדין

רק הערה. מבחינת הזהות זה ענין של ציר הזמן. אברהם נולד כעברי, לא ישראלי ולא יהודי. יוסף מוגדר כעברי. מתי מגדירים יהודי? זה ממרדכי, יהודי זה בגלות. כשחזרנו מהגלות הפכנו להיות ישראליים. יש כל הויכוחים האלה כי אנחנו בתקופה של בלבול כי אנחנו בתקופה של חזרה לזהות המקורית שלנו, הזהות העברית. ההערה שלי היא שלא דיברתם על הזהות הראשונית הזו בכלל.

רון שובל

אני רוצה להתייחס לשתי סוגיות

הסוגיה הראשונה שעלתה על ידי לא מעט אנשים היא הגדרת הזהות בצורה נגיבית, כלומר מכיון שהגויים מגדירים אותנו ככה אז אנחנו כאלה. זו הגדרה נכה, הגדרה לא מספקת, הגדרה שמספיקה רק כדי לזרוק אותנו לאושוויץ. היא לא הגדרה לשום דבר אחר, היא לא הגדרה שבונה שום דבר. זהות יהודית לא נקבעת על ידי מה שהגויים אומרים עלינו אלא על ידי מה שאנחנו אומרים על עצמנו. זו התרבות שלנו ואם אנחנו רוצים זהות יהודית אי אפשר לתת לאחרים להגדיר אותנו בצורה נגיבית אלא זה התפקיד שלנו לבוא וליטול את המעשר שיגדיר אותנו בצורה פוזיטיבית.

ועלתה פה נקודה נוספת, על ידי יהודית. הענין הקריטי הוא שאנחנו לא אטומים, לא רק אידיבידואלים שבאנו לעולם הזה. למה צריך זהות יהודית? כי אני מקבל את המשמעות שלי רק מתוך ההקשר התרבותי. אני נולדתי למקום מסוים, אני מדבר בשפה מסוימת, אני חושב בערכים מסוימים, אני תוצר של חברה. וכיון שאני תוצר של חברה אני יכול להיות בקשר אתה, לדבר אתה. כשאני פותח את התנ"ך אני יכול לדבר עם דוד המלך. ואני יכול לדבר עם הרמב"ם, ואני יכול לדבר עם הרמב"ן, ואני יכול לדבר עם מנדלסון, ואני יכול לדבר עם התרבות שלי שנותנת לי את המשמעות למי שאני. אני לא לבד בעולם הזה, אני לא אטום שיכול עכשיו לקפוץ ולהחליף זהויות. הזהות שלי אמנם נקבעה לי אפרוירי לפני שנולדתי, נולדתי לתוך הקשר מסוים, אבל מאותו רגע אני אישית לא יכול להסתפק, ואני מקווה שגם אתם לא יכולים,

להסתפק בהגדרה נגטיבית בעינים זרות. אלא התפקיד שלנו הוא להגדיר את עצמנו בצורה חיובית על ידי יצירת דיאלוג עם אבותינו, עם תרבותנו, עם מורשתנו.

פרופסור אורי גולדבורט

כדי לא לברוח מהשאלה שהעלתה יהודית, והיתה שאלה אחריה קצת דומה. זאת שאלה עצומה. אני חושב שהיא שווה התכנסות נפרדת. יכול להיות שהמקום הזה יהיה פחות אוהד להצעה שתושבי ישראל הם תושבי ישראל ולא חשוב לאיזה דת הם שייכים או לאיזה לאום, שזה דבר משני כי 'כולנו ישראלים'. וזה כמובן מעלה את השאלה העצומה האם זה בסדר שמדינת ישראל היא מדינה שיש לה חוק השבות, ומי שיש לו סבתא או סבא יהודי עולה ולא כל תושב בן דת אחרת עולה תחת אותם המבחנים. הדבר הזה נעשה לא מתוך קפריזה, לפי דעתי, ולא מתוך שנאת הסביבה, אלא על מנת להבטיח במדינת ישראל מקלט לניצולי עם היהודי הלכה למעשה אחרי הרצח והשמד בכל המקומות מחוץ למדינת ישראל. אי אפשר לפסול שמישהו יעלה 68 שנה אחרי סוף מלחמת העולם ויגיד: עכשיו לא צריך את זה כבר. יש לי כמה קולגות באוניברסיטת תל אביב שמביאים את זה לעמדות לא פשוטות, לא פשוטות. אבל אני נזהר ולא מחווה דעה שלילית או חיובית, זאת שאלה.

אני שמעתי גם ערעור על זה שהחיים שלנו יתנהלו לפי ההלכה. אני פחות יותר מסכים עם מי שאמרה זאת, אני רק רוצה לומר שלא כל החיים בישראל מתנהלים לפי ההלכה. המשפט שקובע זה לא המשפט היהודי אלא מה שלקחו ממנו (זה בדיני אישות, כך סוכם). יש בעיה עצומה. יש חליצה ויש דיני כהן וגרושה וכל הדברים שישנם. האם אני אישית מאושר מהמהירות שבה פותרים את זה, אני לא מאושר. האם אני חושב שמי שאין לו אם יהודיה לא יכול לבוא בקהל ישראל עד לגיור כזה או אחר, אני לא חושב כך, וכנראה שזה לא יעזור לי. אני לא יודע איך זה יפתר ואני משאיר זאת בתור קונפליקט כזה או אחר שמצטרף לפרשה של נסיון להתאים את כולם לתוך מסגרת שקראתי לה רופפת.

אלעזר שטורם

לגבי הגדרה שאותי מקפיצה, כי ההגדרה שונאת את יהדותי, ההגדרה "שלא עשני גוי". פעם ישבתי אצל איזה פילוסוף זקן מאד בגרמניה שעבר את המלחמה בגרמניה. גוי שהתעניין מאד ביהדות והוא היה מהמתנה הלא גדול של גרמנים הגונים. הוא גם ידע עברית. עיתון מעריב לא היה מסוגל לקרוא אבל עברית ימי הביניים ידע מצויין. והוא אמר לי בגרמנית אחרי שדיברנו בדיוק על הנושא הזה: תסביר לי איך אצלכם יש כל כך הרבה יהודים שמתעסקים עם ההגדרה שלהם דרך מה שהגויים מגדירים אותם. זה היה בשנים הרבה יותר קרובות לימי המלחמה ולהגדרות הנוראות של הנאצים מי יכנס או לא יכנס לכבשנים. והוא אז אמר לי את המלים המצמררות, חצי בעברית חצי בגרמנית: איך אתה מוכן לקבל את ההגדרה של "יודן-גויים"? לא היה יכול לקבל את זה שפה, בקהל, יושבים אנשים רבים שמגדירים את עצמם, את זהותם באמצעות אחרים, ועוד באמצעות מי שנמצא בחוץ או אנטישמים רשעים. ואני מסכים במאה אחוז ופונה אליכם, אלה שכן מקבלים אל תוך חייכם את ההגדרה הזו, תשילו אותה מעצמכם. הבה נריב בינינו על ההגדרה, נתקוטט בינינו, לא נסכים בינינו, אבל שההגדרה תהיה פוזיטיבית, שלנו, מעצמנו, מתרבותנו, מתוך ההיסטוריה, מתוך ציר הזמן שלך, מתוך עולמנו, מתוך כדי שאנחנו מתכתשים, רבים, מבררים, לא ההגדרה הנגטיבית "שלא עשני גוי".

לגבי השאלה שלך יוסי אני אתקשה לענות גם בגלל מסגרת הזמן, גם זה לא הנושא, גם השעה. אבל אני אומר לך משפט אחד על שאלתך. לייבוביץ הוא אולי המאמין היחידי שאני פגשתי בחיי, באופן בלתי אמצעי, באופן אישי, ופגשתי רבים מאד שמגדירים את עצמם מאמינים, אבל כמאמין אמיתי בודאי מהבודדים ביותר שהכרתי ולו משום הפרדוקס שבמעמדה הדתית שלו. יותר מזה בערב הזה אינני יכול לומר.

אני רוצה להחרות ולהחזיק אחריו, רונן, בנקודה אחת. זו בעצם הקריאה של הערב הזה. יושבים כאן יהודים שמייצגים את כל הג'ונגל הישראלי. מורכב, רב פנים, עשיר בזרמים ובמובן הזה הג'ונגל הישראלי הוא אחת החברות המרתקות לפחות שאני מכיר בגלל העושר העצום של מה שמתרחש כאן. אבל על דבר אחד שומה עלינו לעמול קשה מאד. לא נגענו בכך הערב. רימזנו

לכך הערב ואני בטוח שיש כמה אנשים בקהל שמוטרדים מהשאלה הזו שאני שואל את עצמי בוקר בוקר שעה שעה אל מול ילדי ואל מול אחרים: האם אנחנו, החברה הישראלית, לא החברה הדתית, לאמור החברה החילונית הישראלית, האם היא תצליח להנחיל את יהדותה לדורות הבאים, גם בלי המערכת הדתית. שאלה קשה מאד שאני מתמודד אתה יום ויאני יודע. אבל זו חובה שמוטלת על בני הדור שלנו. ואם התרבות היהודית או אם תרצו ההיסטוריה היהודית זה הרומן הגדול שלי, אני מדבר באופן הכי אישי, של חיי, אני צריך לדעת לרכוש, להמציא, ליצור את הכלים איך להנחיל לדור הבא. אני לא יכול להיות נאיבי ולומר שהשאלה פתורה זו שאלה סבוכה ביותר.

הרב שרקי בבקשה

הרב אורי שרקי

לייבוביץ האמין באלהים.

אני רוצה להתייחס לשאלות האם אנחנו צריכים לאמץ את ההגדרה הנאצית של הזהות היהודית. הייתי אומר שכל הדיון שמתרחש כאן מעיד כאלף עדים על כך שיש קושי מהותי בהגדרת הזהות היהודית ואני די מרוצה מזה. הייתי אומר שהיהודי די מגדיר את עצמו כמי שבורח מהזהות שלו. גם הופעתנו הראשונה על במת ההיסטוריה היתה מתוך ההנחה שאנחנו לא קיימים. אתם יודעים שהעדות הארכיאולוגית הקדומה ביותר לקיום של העם היהודי היא, כך אומרים המדענים, הכתובת של פרעה מרנפתח, אחד מהפרעונים הקדומים, והדבר הראשון שהוא כותב על עם ישראל הוא: "ישראל אבד, זרע אין לו". במהלך הדורות כל פעם שניסו להגדיר אותנו, הגדירו אותנו כמי שלא קיימים. למשל סרט, הרבה יותר קרוב לימינו, אמר שהיהודי הוא פיקציה שהומצאה על ידי האנטישמי. כלומר, באמת, אם נקח 15 אנטישמים ונשים בן אדם רגיל ביניהם הוא יהפוך להיות יהודי בגלל שהאנטישמי ממציא את היהודי. עד כדי כך שהוא אומר אבסורד כזה שזה עם ללא היסטוריה אף על פי שהוא העם הקדום שבכולם. יתכן מאד שזה בא לומר שיש איזו תחושה שכאשר מנסים להגדיר, אנחנו מכניסים את עצמנו למיטת סדום. אולי בגלל מה שאפשר להגיד, שאנחנו לא כל כך מהעולם הזה. הזכרתי שאנחנו קוראים לגויים "אומות העולם". כנראה שאנחנו לא מהעולם.

לגבי השאלה הספציפית שנשאלה על ידי דפנה "מדוע אני צריכה להגדיר את עצמי על ידי הרבנים" התשובה היא: את לא צריכה להגדיר את עצמך על פי הרבנים. מי אמר לך להגדיר את עצמך על פי הרבנים? אלא מה, את לא יכולה להגיד לרבנים איך הם צריכים להגדיר אותך. כלומר הרבנים יש להם זכות להגדיר את היהודים כפי שהם רוצים להגדיר, ואת רשאת באותה מידה גם לא לקבל את ההגדרה שלהם.

אלעזר שטורם

גבירותי ורבנותי, אני מודה לכם מאד. אני מודה לצוות. ערב טוב.